

Ю. Ю. Полякова

«ВЕЛИКЕ ПЕРЕСЕЛЕННЯ»: ТЕАТРАЛЬНІ БУДІВЛІ ХАРКОВА КІНЦЯ 1930-Х РОКІВ

Анотація. Стаття присвячена історії будівництва та використання театральних будівель у Харкові у першій половині XX століття. Авторка аналізує причини виникнення та ліквідації театрів і приміщень, де вони працювали.

Ключові слова: архітектура, театр, театральні споруди, авангард, Харків.

Annotation. The article is devoted to the history of construction and use of theater buildings in Kharkiv in the first half of the twentieth century. The author analyzes the reasons for the emergence and liquidation of theaters and premises where they worked.

Key words: architecture, theater, theater buildings, avant-garde, Kharkiv.

Як відомо, Харків у першій половині XX ст. був потужним театральним центром, де працювали різні за видами, жанрами, мовами творчі колективи. Завдання даної статті: простежити, як використовувалися театральні будови міста протягом 1930-тих років і особливо – після «великого переселення» театрів, яке відбулося у 1938–1939 рр. і було пов'язане зі спробою створити новий театральний осередок на Московському проспекті.

До 1917 року Харків мав декілька великих театральних приміщень (міський театр, малий, Грікке, Муссурі, оперний театр). Але бурхливий розвиток театального життя у «першій столиці» у 1920–1930-ті роки вимагав нових театральних майданчиків для діяльності творчих колективів різних напрямків. Тому для цього частково використовувалися приміщення професійних клубів (друкарів, харчовиків, металістів), які активно будувалися і реконструювалися в ті часи. У статті ми розглянемо тільки ті з новозбудованих клубів, в яких працювали професійні театри.

Наприкінці 1920-х років у Харкові працювали такі театральні колективи, як український драматичний театр «Березіль» (Сумська, тоді – К. Лібкнехта, 9), опери та балету (Римарська, тоді – К. Цеткін, 21), музкомедії (кол.

Театр музичної комедії (кол. «Муссурі», вул. Благовіщенська, 28)

Муссурі, К. Маркса, 28), театр юного глядача (Свердлова, 18), Український народний театр (кол. Грікке, пл. Червоного міліціонера, 17), Державний єврейський театр (Харківська набережна, 5), Червонозаводський театр (Московський проспект, тоді – вул. Панцерника Потьомкіна, 82); Театр Пролеткульту (вул. Свердлова, 17); ТРОМ (Московський проспект, 20) [8, с. 59–60].

Першим з цього переліку було вилучено приміщення театру-цирку Грікке, збудоване у 1907 р. й призначене як для циркових, так і для театральних вистав. Після 1917 р. тут виступали різні циркові та драматичні колективи, а від 1924 до 1927 року працював Український народний театр побутового напрямку. Він розпочав роботу у червні 1924 року, а протягом 1924–1927 рр. декілька разів реорганізовувався: змінювалося його керівництво, склад трупі і місце розташування.

У 1927 р. цей театр було переведено до Червонозаводського театру, а приміщення театру-цирку Грікке відремонтовано і остаточно передано цирку. Під час ремонту арену, яка згідно з первісним проектом могла трансформуватись у сцену, зробили стаціонарною, верхній ярус сцени призначили для оркестру, а нижній пристосували під артистичний вихід. Цирк працював там до 1974 р., коли було збудовано нове приміщення на пл. Урицького (зараз – пл. Ірини Бугримової).

У Харкові існувало ще одне приміщення, побудоване за подібним принципом – так званий театр-цирк Муссурі. Театр у стилі модерн, розрахований на 5750 глядачів, був споруджений за проектом архітектора

Червонозаводський театр, кол Народний дім. 1920-ті рр.
(пр.-т Московський, тоді – вул. Панцерника Потьомкіна, 82)

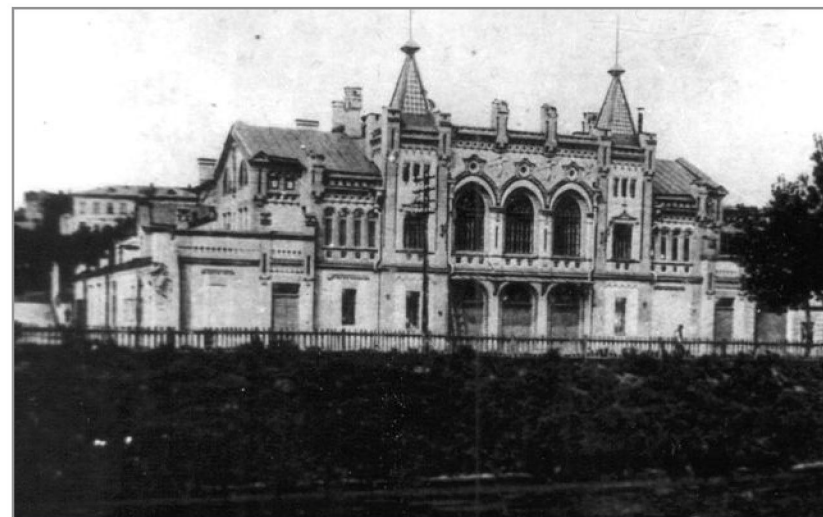
Б. Корнеєнка в 1908 р. Залізобетонні конструкції, що лягли в основу проекту, були досить економічними, а декор фасадів взагалі зведений до мінімуму. Деякий час у приміщенні виступали численні драматичні, оперні та опереткові трупи. Але через те, що циркова акустика не задовольняла оперних і драматичних виконавців, в 1912 р. цирк капітально перебудував той же архітектор Б. Корнеєнко: були усунені ефекти резонансу, пов'язані з куполоподібною формою стелі глядацької зали.

Після 1917 р. тут знаходився спочатку Великий театр братів Кучерових, потім – Перший державний театр імені Т. Шевченка, а у 1925–1928 рр. працювала російська оперета.

У 1929 р. театр був реконструйований за проектом архітектора М. Л. Мовшовича, зокрема, частково скоротили його місткість за рахунок виключення незручних місць для глядачів [6, с. 210]. Після реконструкції у цьому приміщенні до 1987 р. працював Харківський театр музичної комедії.

У 1987 р. будівлю музкомедії визнали аварійною. Театр переселили в приміщення ДК «Харчовик», що знаходився поруч (К. Маркса, зараз – Благовіщенська, 32). А будівлю так і не стали ремонтувати. Зараз комісія визнала її такою, що не підлягає реконструкції. Невдовзі цей театр буде розібраний.

На початку 1930-х років змінилися акценти у архітектурному баченні театральних і клубних приміщень. Дослідниця С. Смоленська констатує: *«Архітектура театрів отримує новий імпульс, сприяє народженню нових композиційних прийомів і тенденцій. Театри починають тракту-*

Єврейський театр. 1920-ті рр. (Харківська наб., 5)

ватися як багатофункціональні видовищні будівлі, розраховані на демонстрацію різних типів шоу – від опери до вистав з безпосередньою участю великої кількості глядачів» [9, с. 247].

Тому 1930 р. було об'явлено конкурс на проект театру масового музичного дійства на 4000 глядачів. На конкурс було представлено 143 проекти вітчизняних та зарубіжних архітекторів. Але переможцем конкурсу став проект братів Весніних, у якому внутрішнє середовище театру мало вигляд єдиного об'єму, а сцена трансформувалась й використовувалась для різноманітних театральних та інших масових постанов (місткість залу могла збільшуватися з 4000 до 6000 глядачів). На жаль, після переведення столиці до Києва цей проект на площі Комсомольця (по вул. К. Лібкнехта, тобто Сумський) не було доведено до кінця, будівництво було припинено.

Тоді ж, у 1934 р., до Києва був переведений Харківський державний єврейський театр і злитий з Київським державним єврейським театром. До того часу Харківський єврейський театр з 1925 р. працював у приміщенні так званого Малого театру, побудованого у 1902 р. на Харківській набережній за проектом архітектора Ю. Цауне і потім декілька разів перебудованого.

Після 1934 р. у Харкові залишився пересувний єврейський театр «Гезкульт», який не успадкував приміщення на Харківській набережній. Під час перебування у Харкові він проводив репетиції і давав вистави у Клубі ім. III-го Інтернаціоналу (Пушкінська, 12, приміщення синагоги, яка на той час припинила свою діяльність).

Український драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка. 1930-ті рр. (вул. Сумська, 9)

А у будівлі на Харківській набережній від 1934 до 1937 р. деякий час працював ТРОМ (Театр робітничої молоді). Його було засновано 1925 р. на базі театру Пролеткульту при ЦК ЛКСМУ. До складу театру входили представники молоді харківських заводів, яка спочатку поєднувала гру в театрі з роботою на виробництві. З 1930 театр мав назву Харківський центральний ТРОМ (художній керівник – Б. Тягно) і працював у приміщенні ТЮГу на Свердлова, 18. У складі труп були такі відомі у подальшому актори, як Поліна Куманченко та Віктор Мізinenko. У 1937 р. ТРОМ було злито з Театром Революції, а приміщення на Харківській набережній відремонтували і передали Харківському будинку мистецтв [5].

Коли з Києва до Харкова переїхав театр «Березіль», йому віддали краще театральне приміщення – міський театр. Це приміщення, збудоване архітектором О. Тоном у 1841 р., у 1893 р. було капітально перебудоване архітектором Б. Михаловським. Від того його ще декілька разів ремонтували. З 1922 по 1926 рр., тут працював театр імені І. Франка, який було переведено до Києва. На його місце у 1926 р. до Харкова переїхав театр «Березіль», яким керував видатний режисер-експериментатор Леся Курбас. У трупі театру працювали молоді талановиті актори – А. Бучма, М. Крушельницький, Н. Ужвій, Й. Гірняк, В. Чистякова, Л. Сердюк, Д. Антонович, І. Мар'яненко, Ф. Радчук та ін. Серед основних творчих досягнень того періоду – вистави «Народний Малахій» (1928), «Мина Мазайло» (1929), «Маклена Граса» (1933) за творами М. Куліша. Але наприкінці 1933 р. Леся Курбаса звільнили з посади художнього керівника театру,

Червонозаводський оперний театр. 1941 р. (пр. Московський, 94)

звинувативши у національному ухилі, а згодом заарештували та знищили. З 1935 р. «Березіль» було перейменовано на Харківський драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка. Пройшовши крізь усі творчі та політичні випробування, театр продовжує працювати у приміщенні на Сумській, 9.

Ще у 1928 р. це приміщення було перебудовано за проектом архітектора В. Костенка. При цьому інтер'єри були перероблені у дусі конструктивізму за ескізами художника В. Меллера. У 1961 р. на місці старих службових приміщень з боку Римарської вулиці з'явився новий п'ятиповерховий корпус (архітектори Б. Клейн і Є. Святченко). У 1963 р. були оновлені також приміщення глядацької частини і сценічного комплексу. Хоча фасади театру збереглися у формах, які надав їм Михаловський наприкінці XIX століття, частина декоративних елементів була втрачена.

Розвиток театального будівництва у Харкові в 1930-ті роки в значній мірі пов'язаний з діяльністю Червонозаводського театру. Від 1922 р. у приміщенні колишнього Народного дому, збудованому у 1903 р. за проектом архітектора А. Венсана, працював російський Червонозаводський театр (керівник – режисер Неллі-Влад). 1927 р. після закінчення сезону його було закрито. Але ще один сезон російська трупа під керівництвом Л. Самборської грала у приміщенні єврейського театру, чергуючись з виступами цього колективу.

У 1927 р. до трупі новоствореного Червонозаводського державного українського драматичного театру ввійшли творчі працівники тодішнього Харківського державного народного театру. Спектаклі ставили режисе-

Харківський театр опери та балету. 1930-ті рр. (вул. Римарська, 21)

ри О. Загаров та В. Василько, в театрі працювали актори Є. Зарницька, Й. Маяк, Л. Гаккебуш, М. Петлішенко, А. Крамаренко, В. Маслюченко та ін.

У 1930 р після обстеження приміщення театру комісія дійшла висновку, що його ремонт нерентабельний: *«Компетентна комісія визнала, що вартість театру дорівнюється 200 тис. карбованців, тоді як на його ремонт треба витратити мінімально мільйон карбованців. В зв'язку з цим постала думка розібрати старий будинок Червонозаводського театру і натомість побудувати нове приміщення на 1600 місць»* [3]. Зауважимо, що це здається дещо дивним, бо будівля не простояла й 30 років. Але рішення було прийняте, й до того ж, у 1931 р. у приміщенні театру сталася пожежа. Тому будівлю розібрали. А Червонозаводський державний український драматичний театр 1933 р. перевели до м. Сталіно (Донецьк), де він згодом перетворився на Сталінський (Донецький) український музично-драматичний театр імені Артема.

На початку 1934 р. газети сповістили про закінчення будівництва Червонозаводського театру і початок внутрішніх робіт та устаткування сцени [7]. Але вже 14 січня з'явилися відомості про те, що новий театр, який буде вже не драматичним, а оперним, повинен бути завершений лише у 1936 році [2]. Справа в тому, що Червонозаводський драматичний театр, побудований за проектом молодого архітектора Валентина Пушкарьова в формах конструктивізму, був розкритикований архітектурною громадськістю Харкова. У 1938 р. за розпорядженням харківського

Клуб «Харчосмак». 1930-ті рр. (вул. Благовіщенська, 32)

обласного комітету Союзу радянських архітекторів Віктор Троценко став виправляти помилки і недоліки в конструкції театру.

Зокрема, до таких помилок були віднесені фрески, які прикрашали фойє: створені у 1934–1935 рр. роботи художників М. Бойчука, В. Седляра, О. Павленко, І. Падалки, які перед тим критики відносили до досягнень українського мистецтва: *«Фасад, картини, фрески, квіти, різні оздоблення й прикраси милуватимуть око одвідувача. В театрі закінчують великі фрески відомі українські художники: проф. Бойчук («Свято врожаю»), Седляр («Дніпробуд»), Падалка («Відпочинок») і Павленко («Спорт і розваги»)»* [10]. Всі ці художники (за виключенням Оксани Павленко) у 1937 р. були репресовані.

Таким чином, після значних переробок Харків отримав нове театральне приміщення на Московському проспекті, в яке мав переселитися оперний театр. Будівництво було завершено у 1938 р.: *«Закінчення будівництва приміщення Червонозаводського театру, перехід до нього театру опери і балету дає змогу по-новому розташувати театри міста і значно поліпшити умови їх діяльності»* [1]. Зал, розташований амфітеатром, вміщав 1600 глядачів. Вдало був спроектований великий зал театру. Величезна сцена, механізована за останнім словом техніки, з шириною порталу 15 метрів і двома боковими кишнями для монтажу декорацій забезпечувала можливість будь-яких театральних постановок і швидкість зміни декорацій. Широкий зручний амфітеатр з хорошою видимістю і чутністю з усіх місць доповнювався балконом, криволінійна форма якого

Театр російської драми. 1960-ті рр.
(вул. Чернишевська, 13)

повторювала ухил амфітеатру. Стіни фойє були облицьовані полірованим деревом. За планом, через деякий час мало розпочатися будівництво другого корпусу театру, в якому повинен був розміститися балетний зал, зал для репетицій, склади декорацій, виробничі майстерні [4], але ці плани втілити не вдалося.

У роки війни будівля Червонозаводського театру сильно постраждала, тому після звільнення міста оперний театр повернувся в своє старе помешкання на Римарській, а на Московському проспекті, 94 після завершення реставрації в 1963 р. розмістився Палац культури Харківського електромеханічного заводу (автори проекту реставрації — архітектори П. Русінов і Є. Любомілова).

Але у 1930-ті роки переїзд оперного театру до нового приміщення став початком «великого переселення» інших харківських мистецьких закладів.

До переїзду опера довгий час працювала на вулиці Римарській (Клари Цеткін), 21, у приміщенні колишнього Комерційного клубу. Цей будинок у 1885 р. був реконструйований за проектом архітектора Б. Г. Михаловського, внаслідок чого виник великий новий зал, прикрашений скульптурами. В 1891 р. була обладнана сцена з оркестровою ямою [6, с. 203–204]. На початку 1930-х років з північного боку був прибудований новий вестибюль з гардеробом. А у 1938 р. архітектор В. Троценко перебудував фасад театру в стилі російського класицизму. Вже на початку XXI ст. фойє вестибюля перетворилося у новий концертний зал Харківської філармонії, а у 2019 р. була завершена ще одна капітальна перебудова її приміщень.

Тож, у 1938 р. це приміщення отримала російська драма, яка до того працювала у клубі «Харчосмак». Харківський державний російський драматичний театр був створений 1933 р. Очолив його народний артист РРФСР Микола Петров, режисер Ленінградського академічного театру драми. Він приїхав до Харкова з групою своїх акторів (Л. Скопіна, К. Хохряков, В. Малінін, В. Еренберг та інші). Крім М. Петрова спектаклі в перші роки також ставили народний артист СРСР Олександр Крамов, запрошений до Харкова з Московського театру Московської міськради профспілок, і народний артист України Микола Синельников.

Перші п'ять років театр працював у приміщенні клубу «Харчосмак» (К. Маркса, зараз — Благівіщенська, 32). Проект цього клубу розробив у

Театр юного глядача (вул. Полтавський шлях, 18)

1928–1930 рр. архітектор О. Лінецький. Клуб був побудований на території колишнього саду «Тіволі» і відкритий у 1930 р. Він працював у цьому приміщенні три роки. Оскільки будівля мала зал на 700 місць з хорошою акустикою і досить розвиненою сценічною частиною, тому її вдалося легко пристосувати для роботи професійного театру.

Звільнене російською драмою приміщення клубу у 1939 р. зайняв Харківський театр ім. Ленінського комсомолу, який працював тут до переїзду в 1940 р. на Буковину, де він став Чернівецьким українським музично-драматичним театром імені Ольги Кобилянської.

У 1941 р. приміщення клубу використовувалося вже як концертний зал філармонії. У повоєнні роки тут знов працював клуб «Харчосмак». А у 1974 р. була проведена друга реконструкція. Змінився фасад будівлі, просторіше стало фойє, більше — зал для глядачів. Але в цілому ДК «Харчовик» перетворився на звичайну триповерхову адміністративну будівлю в стилі «хайтек», яка втратила характерні сходові марші і стилізовані вежі. Крита галерея була перебудована у відкритий колонний портик на першому ярусі, на другому ярусі був споруджений балкон. У 1987 р. сюди переїхала з сусіднього будинку (Карла Маркса, 28) харківська музкомедія. Тут вона працює й до сих пір. А театр Ленінського комсомолу до переїзду на вулицю Карла Маркса мешкав на Чернишевській, 13, у Клубі друкарів, побудованому близько 1925 р. (архітектор О. Молокін).

У 1931 р. у приміщенні клубу почав працювати Харківський державний театр Революції (художній керівник — режисер М. Терещенко, зав. літера-

турною частиною — драматург І. Микитенко), заснований насамперед як майданчик для втілення творів драматургів, що входили до Всеукраїнської спілки пролетарських письменників. До складу театру входили такі актори, як Ю. Шумський, В. Варецька, М. Дикова, П. Столяренко-Муратів, В. Сокирко, В. Маслюченко, П. Міхневич та ін. У репертуарі театру були п'єси І. Микитенка («Маруся Шурай», «Соло на флейті», «Дівчата нашої країни»), І. Кочерги («Майстри часу»), О. Афіногенова («Страх»), інших російських та зарубіжних драматургів. У 1937 р. театр Революції об'єднався з Харківським театром робітничої молоді (ТРОМом) і перейменували на Харківський театр імені Ленінською комсомолу.

Після переїду театру Ленінського комсомолу до клубу «Харчосмак» його приміщення на Чернишевській віддали першому в Україні театру юного глядача ім. О. М. Горького, який був створений 1920 р. і весь час працював на вул. Свердлова (зараз — Полтавський шлях), 18, разом з ляльковим театром. На Чернишевській вулиці ТЮГ працював до початку Другої світової війни. Після повернення з евакуації ТЮГ у 1944 р. було переведено до Львова, а приміщення на Чернишевській, 13 знов передано Російському драматичному театру імені О. С. Пушкіна.

Він працював в ньому до пожежі, яка сталася навесні 1978 р. Після цього театр перевели до приміщення Будинку робітників зв'язку на вул. Скрипника (побудований О. Молокіним та Г. Іконніковим у 1929 р.). Від 1975 до 2011 року художнім керівником театру був народний артист України О. С. Барсеґян. Реконструкцію театральної будівлі повністю завершено у жовтні 2003 р. Під час реконструкції модернізували сцену, поновили фойє та глядацьку залу, створили нове скульптурне оздоблення фасаду.

Звільнене ТЮГОм приміщення на Свердлова, 18 у 1939 р. було передано театру естради і мініатюр, який розміщався тут до початку війни. Після війни будівлю частково використовував Харківський обласний пересувний театр, а з 1960 р. тут розмістився утворений наново театр юного глядача. Будівля пережила дві пожежі (1972 та 1978 рр.), була реконструйована, і зараз тут працює Харківський театр для дітей та юнацтва.

Таким чином, у 1930-тих роках театральні колективи Харкова працювали як в театральних приміщеннях, збудованих ще до 1917 р., так і в приміщеннях новозбудованих театрів та клубів. Будівництво нових споруд було пов'язано як з авангардними архітектурними пошуками, так і з становленням нових театрів «першої столиці». На жаль, не всі розроблені проекти були втілені, до того ж, формуванню нових театральних осередків міста стала на перешкоді війна. А у повоєнні часи театри змушені були повернутися до використання вцілілих старих приміщень.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА.

1. Бердичевський Я. Театральне життя Харкова / Я. Бердичевський // Вісті. — 1938. — 26 серп.
2. Велетень культури : Розгортається будівництво великого оперного театру в Харкові // Комсомолец України. — 1934. — 14 січ.
3. Великий робітничий театр на околиці // Мистецька трибуна. — 1930. — № 17. — С. 20.
4. Відкрився зимовий сезон у Харківській опері // Вісті. — 1938. — 14 листоп.
5. Дом работников искусств // Красное знамя. — 1939. — 11 дек.
6. Лейбфрейд А. Ю. Харьков. От крепости до столицы : Заметки о старом городе / А. Ю. Лейбфрейд, Ю. Ю. Полякова. — Харьков : Фолио, 1998. — 334 с. : ил.
7. Найкращий театр // Комсомолец України. — 1934. — 6 січ.
8. Провідник по Харкову з назвами вулиць та планом м. Харкова. — Харків, 1927. — 80 с.
9. Смоленська С. О. Архітектура авангардного модернізму в Україні: ґенеза та спадщина : дис. ... д-ра архітектури : 18.00.01 / С. О. Смоленська. — Харків, 2017. — 447 с.
10. Червонозаводський театр // Театральна декада. — 1934. — № 3. — С. 8.

Департамент культури і туризму Харківської обласної державної адміністрації

Український державний інститут культурної спадщини
Міністерства культури та інформаційної політики України

Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини

Центр краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Пам'яткознавчі погляди молодих вчених ХХІ ст.

Випуск VII

Збірка наукових статей
з пам'яткоохоронної роботи

Видавництво
курсор
Харків - 2021

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ *

Englschall	Sebastian , студент Айхштетського університету в Баварії (Німеччина), відділення журналістики, спеціалізація «Історія».
Антоненкова	Наталья Олександрівна , лаборант кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва, аспірантка третього року навчання Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Наук. керівник Долуда Анатолій Олександрович , завідувач кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва ХДАДМ, доцент, кандидат технічних наук
Белика	Валентина Олексіївна , науковий співробітник науково-експозиційного відділу Національного меморіального комплексу «Висота маршала І. С. Конєва».
Головко	Гліб Ігорович , науковий секретар Пирятинського історико-краєзнавчого товариства.
Іванов	Василь Максимович , молодший науковий співробітник відділу пам'яток історії ОКЗ «Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини», аспірант кафедри українознавства, культурології та історії науки Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», секретар Харківського міського центру захисту історико-культурної спадщини (ГО «УТОПІК»)
Кейс	Серафима Денисівна , студентка V курсу історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Куделко	Сергій Михайлович , кандидат історичних наук, професор, директор Центру краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, член Консультативної ради з питань охорони культурної спадщини Департаменту культури і туризму Харківської обласної державної адміністрації, почесний громадянин м. Харкова.
Ломко	Оксана Миколаївна , старший науковий співробітник відділу історії Гетьманства Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» (м. Батурін).
Мазуранчик	Зоряна Федорівна , молодша наукова співробітниця Національного заповідника «Замки Тернопілля»
Марціаш Дир	Наталія Василівна , молодша наукова співробітниця національного заповідника «Замки Тернопілля»

Павлова	Ольга Григорівна , кандидат історичних наук, доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.
Пересьолкова	Яна Геннадіївна , старший науковий співробітник відділу пам'яток історії ОКЗ «Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини».
Полякова	Юліана Юрївна , головний бібліограф Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.
Потапова	Юлія Іванівна , здобувачка освіти КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Наук. керівник Свистун Геннадій Євгенійович , кандидат історичних наук, старший викладач ХГПА.
Пришляк	Оксана Богданівна , молодша наукова співробітниця Національного заповідника «Замки Тернопілля».
Путятін	Володимир Дмитрович , провідний науковий співробітник відділу пам'яток історії ОКЗ «Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини».
Рикуш	Юрій Геннадійович , студент 311-ї історичної групи Харківської гуманітарно-педагогічної академії. Наук. керівник Юрченко Микола Семенович , кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та соціально-економічних дисциплін ХГПА.
Соколова	Дарина Костянтинівна , аспірантка першого року навчання кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Наук. керівник Шуліка В'ячеслав Вікторович , доцент, кандидат мистецтвознавства, художник-реставратор кафедри РЕТМ ХДАДМ, голова секції реставрації творів мистецтва Харківської організації Національної спілки художників України.
Стародубцева	Віра Вікторівна , зберігач фондів науково-експозиційного відділу Національного меморіального комплексу «Висота маршала І. С. Конєва».
Турчинов	Євген Іванович , краєзнавець, громадський діяч з охорони культурної спадщини Харківської області.

* Інформацію подано в авторській редакції.

ЗМІСТ ЗБІРКИ

С. М. Куделко, О. Г. Павлова

Борис Андрійович Шрамко 4

ОХОРОНА, ДОСЛІДЖЕННЯ, РЕСТАВРАЦІЯ ПАМ'ЯТОК КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ СЛОБОЖАНЩИНИ**В. О. Велика**Деякі аспекти досліджень музейних предметів
як феномена культури 7**З. Ф. Мазуранчик**Виставкова робота і музейна комунікація
(на прикладі діяльності національного заповідника «Замки
Тернопілля») 12**Я. Г. Пересьолкова**Проблема обліку братської могили червоноармійців
у с. Новостепанівка Куп'янського району 20**Д. К. Соколова, Н. О. Антоненкова**Розробка методики реставрації творів з пошкодженням фарбового
шару, спричиненого термічними чинниками 27**В. М. Іванов**

Храми-пам'ятки м. Харкова: актуальні проблеми обліку 35

Мистецька спадщина Слобожанщини**Н. В. Марціаш Дир**

Мистецька спадщина Володимира Лупійчука 42

Ю. Ю. Полякова«Велике переселення»: театральні будівлі Харкова
кінця 1930-х років 48**О. Б. Пришляк**Зал сакральної скульптури XVIII–XIX століття
у експозиції Національного заповідника «Замки Тернопілля»:
дослідження, реставрація, атрибуція 60**В. Д. Путятін**Скульптура постмодернізму у творчості Г. В. Іванової
(Станкова пластика, 2000–2020 рр.) 66**В. В. Стародубцева**Художній літопис війни
(з фондової збірки Національного меморіального комплексу «Висота
маршала І. С. Конєва») 73**С. Д. Кейс**

Донецький період в творчості художника І. І. Базилевського 82

ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО ТА ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО**Г. Головка**Про що розповів Кризький Яр
(ручні гранати чехословацьких легіонерів) 90**О. М. Ломко**

Етикет гетьманського двору при Іванові Мазепі (1687–1709) 96

Ю. Потапова

Зразок шкіряного взуття з історичного центру міста Чугуєва 102

Ю. Г. РикущХарківське артилерійське підготовче училище (ХАПУ): навчання
підпільців до офіцерської військової служби (1946–1954 рр.) 106**Є. І. Турчинов**Явнікова Ніна Олександрівна – подвижниця збереження творчості
І. Ю. Рєпіна 113**S. ENGLSCHALL**

Das Tilly-Denkmal in Rain am Lech 116

Відомості про авторів 120**Редакційна рада** 122**Рецензенти** 123